

LBRIS

We know
books

GEORGE CRISTIAN MAIOR

SUPERPOLITIK

SUPERPOLITICA: TRIUMF ȘI EȘEC STRATEGIC

CONDUCĂTORI, MARI AMBIȚII DE PUTERE
ȘI LOGICA LEGITIMITĂȚII ÎN ORDINEA
STATELOR ȘI ÎN RELAȚIILE
INTERNAȚIONALE

IBRIS
Tojo, Hideki 151-152, 328,
353

Tito, Iosif Broz 29, 157,
161-164

Truman, Harry 270, 273, 302

Tokugawa, Ieyasu 323, 324

Tokugawa, Yoshinobu 326

Tudor, Maria (Mary I) 106

Tolstoi, Lev 145

Tennyson, Alfred 180

Traian 199

de Toledo, Ferdinand Alvares
(duce de Alva) 214

Tang (dinastie) 315

bin Talal, Hussein 348

U

Urban al II-lea, papă 73, 94,
209

Uthman 90, 331

Umar 90, 331, 333

V

Valentino, duce, vezi Cesare
Borgia

Vatikiotis, Panayiotis

Jerasimof 43

Valerian 199

Volumnia 356, 357

W

Wittgenstein, Ludvig 7, 38

We know books

Weber, Max 11, 29, 39, 40,
209, 210

Washington, George 181, 251,
276, 295, 297

Wilson, Woodrow 23, 122,
300, 362

Waltz, Kenneth 24, 25, 26

Wolfowitz, Paul 23, 127, 128

Whitelocke, Bulstrode 175

Wills, Gary 183, 184, 186, 187

Wilhelm al II-lea 73, 148,
207, 353

Wilhelm de Orania 213-215,
229

Wallenstein, Albrecht von
223-226

Westwood, John N. 282, 288,
289

al-Walid, ibn Khalid 332, 333

van Wesenbeke, Jacob 214

al-Wahhab, Mohamed ibn
Abd 342, 343

X

Xiaoping, Deng 320, 322

Y

Yamamoto, Isoroku 360

Yuan (dinastie) 136

Z

Zetian, Wu 315

Cuprins

SUPERPOLITIK. Introducere.....	7
Capitolul 1. Politica și superpolitica	21
Individul, omul de stat și „superpolitica“ în istorie	26
Uneori, ariditatea teoriei	29
Superpolitica: putere, legitimitate și factorul strategic	31
Capitolul 2. Conflicte, coliziuni, rivalități și fricțiuni puternice de legitimitate, în mișcarea istoriei	44
Creștinism, islam și iudaism	44
Sunniți vs șiiți	45
Musulmani și hinduși	47
Conflicte, tensiuni și turbulențe în evoluția istorică a legitimității creștine.....	48
Suveranitate, contract social și naționalism: noi viziuni și forțe de legitimitate în coliziune cu legitimitatea religioasă și de drept divin	51
Conflicte și ciocniri de legitimitate în câmpul marilor ideologii	53
Comunism, socialism vs liberalism (capitalism)	53
Fascism contra liberalism și socialism	55
Bătălii și ciocniri ale narativelor în secolul XXI. Efecte de legitimitate	55
Iliberalism contra liberalism. Autocratism contra liberalism	56
Populism și liberalism	57
Suveranism vs globalism	58
Naționalism, globalism, internaționalism și multilateralism	59
Informație contra informație	60
Problema inteligenței artificiale (AI)	60
Războaiele culturale post-moderne	66
Confruntarea „excepționalismelor“ în ordinea internațională actuală	68
Capitolul 3. Ambiții de justiție și legitimitate și ambiții strategice de cucerire și dominare. Despre hiperlegitimitate (antistrategic) și hiperstrategie în ordinea internă și externă a statelor	72

Capitolul 4. Alcibiade și alcibiadismul: despre politică totală, justiție și strategie fără limite	79
Capitolul 5. Viziuni și acțiuni absolute de legitimitate, atitudini justițiare și consecințe antistrategice. De la Pericle la Epoca Modernă. Mari idealști, cruciați, profeți, justițiar, moraliști, ideologi, revoluționari și teocrați	86
Pericle: frumusețea, grandoarea, dar cumplita ineficiență strategică a idealismului vizionar și transformator	86
Ali, o tragedie pe altarul legitimității și credinței, în fața imperativului strategic	89
Cruciadele și cruciații	93
Templierii și prăbușirea impresionantă a unui ordin special de legitimitate ..	99
Savonarola care vorbește direct cu Dumnezeu și apoi guvernează. „Apoteoza deontologiei“ în politică și efectele sale asupra ordinii	101
Carol Quintul oboșește în susținerea imperiului universal	103
Filip al II-lea primește sarcini imense de la Dumnezeu, dar nu reușește să le îndeplinească în practica strategică	105
Războaiele religioase dintre protestanți și catolici	108
Tristul caz al căderii Veneției ca stat	109
Revoluțiile	111
Robespierre: teroarea ca necesitate a noii justiții	112
O alianță care s-a dorit prea legitimă, aproape „sfântă“, dar fără niciun sfânt: Sfânta Alianță	115
Revoluția rusă	116
Revoluția islamică	118
Experiențe hiperlegitimiste și antistrategice din Primăvara Arabă – cazul Mubarak și eșecul lui Morsi	120
Războaiele moderne ale secolului XX – componenta ideologică	122
Pactul Briand-Kellogg și iluzia (frumoasă, de altfel) eliminării definitive a războiului din universul politic internațional	123
Che Guevara, tactician brillant, militant radical și un „antistrateg“ exemplar ..	125
Războaiele „democrației“: Vietnam, Irak, Afganistan	127
Capitolul 6. Viziuni și acțiuni hiperstrategice. Cuceritori, mari războinici, strateg, autocrați, dictatori. De la Caesar la epoca nucleară	130
Julius Caesar: Trecerea Rubiconului, ca model istoric al hiperstrategiei	130
Attila, Ginghis Han, Kublai Han și Tamerlan: Războiul continuu, fără sfârșit și absolut. Forța ca principiu al ordinii	132
Cesare Borgia – marșul cinic al hiperstrategiei politice și limitele sale	138

Ludovic al XIV-lea – Franța „solară“, mult prea încălzită într-o primă zodie hiperstrategică	140
„Șahul Șahilor“: un geniu militar din Orient creează foarte repede un imperiu imens care se dezintegrează rapid	141
Napoleon în Rusia, la Borodino și nu numai. Franța, fulminantă, la apoteoza hiperstrategiei	144
Carrillo, un mic Napoleon în America de Sud, vrea să ingenucheze continentul	147
Alfred von Tirpitz, artizan al unei hiperstrategii germane	148
Linia Maginot în sindromul hiperstrategic francez. Varianta sa hiperdefensivă și mitul apărării perfecte, totale	149
Tojo și hiperstrategia japoneză	151
Fenomenul recurent al supra-extinderii strategice	153
Criza Canalului Suez – Anthony Eden cade pradă impulsului hiperstrategic ..	154
Criza rachetelor și aventurile nucleare ale hiperstrategului Hrușciov	155
Un caz românesc și unul din Balcani: Nicolae Ceaușescu, hiperstrategul „genial“ al Carpaților, și Iosif Broz Tito, hiperstrategul iugoslav al celei de a „treia forțe“ globale	157
Capitolul 7. Logica superpoliticii	165
Superpolitik, realpolitik și idealpolitik	165
Capitolul 8. Două modele de dezechilibrare și reechilibrare în superpolitik a raporturilor dintre factorul strategic și cel de legitimitate din ordinea statelor	171
Oliver Cromwell: strategie, justiție și execuția regelui Angliei	171
Cazul Abraham Lincoln și un discurs de 272 de cuvinte la Gettysburg	179
Capitolul 9. Cazuri majore de superpolitik în transformarea ordinii statelor și a relațiilor internaționale. De la Moise la Epoca Modernă	189
Moise, creator de ordine, și strategia impunerii legitimității	189
Octavian Augustus și forjarea ordinii romane imperiale	195
Împăratul Constantin și schimbarea legitimității ordinii imperiului	197
Mahomed: strategie și înființarea ordinii islamice	199
Iustinian și noi fundații de legitimitate statală	203
Carol cel Mare și începuturile unei noi legitimități în Europa	204
Saladin la Ierusalim și apărarea ordinii islamice	207
Martin Luther nu dorește asta, dar schimbă fundația de legitimitate a statului modern	209
Wilhelm de Orania învinge vechea legitimitate imperială	213
Richelieu: În numele statului și mai puțin al „Tatălui“	215

Suleiman Magnificul	218
Babur, Akbar și puternica ordine mogulă	219
Henric al VIII-lea îndrăgostit; Thomas Cromwell și ruperea Angliei de Vatican. O nouă dimensiune a legitimității ordinii statului.....	221
Albrecht von Wallenstein și bazele strategice ale unei ordini europene moderne.....	223
Kangxi și ordinea civilizației chineze	226
Maurice de Nassau și Gustav Adolf. Revoluție strategică și noi structuri ale ordinii	228
Frederic cel Mare. Alinierea perfectă a legitimității și strategiei.....	230
Viconte de Castlereagh schimbă conceptul de ordine în relațiile europene.....	233
Metternich, aritmetica echilibrului dintre putere și legitimitate, ca fundament al ordinii incontroabile	234
Talleyrand-Périgord, geniul unei trădări necesare pentru refacerea legitimității franceze și europene.....	236
Muhammad Ali și creșterea strategică a Egiptului.....	238
Ludovic Napoleon (Napoleon al III-lea). Un om de stat mic produce efecte de legitimitate mari.....	240
Simón Bolívar rupe ordinea imperială în America de Sud.....	241
Bismarck: „sânge și fier“ – ca preliminarul la o nouă legitimitate	243
Kemal Atatürk, o revoluție rară în ordinea islamică și otomană.....	246
Ben-Gurion, creator și apărător de stat.....	247
Gandhi învinge vechea legitimitate a marelui imperiu.....	251
Michael Collins își semnează condamnarea la moarte, dar câștigă independența republicii	252
Winston Churchill și marea refacere a ordinii globale	255
Anwar Sadat, un nou curs strategic și de legitimitate în Orientul Mijlociu.....	256
Konrad Adenauer și Helmut Kohl: o reechilibrare masivă a ordinii germane și europene	259
Charles de Gaulle și salvarea legitimității franceze.....	261
George Marshall, reechilibrarea ordinii europene distruse	264
Jean Monnet, fondator al unei noi ordini de legitimitate în Europa modernă	266
Dean Acheson și crearea NATO ca ordine strategică și de legitimitate	270
Capitolul 10. Ruși, americani, chinezi, japonezi, arabi și turci. Elemente comparative de superpolitică, hiperstrategie și mari viziuni de legitimitate în ordinea internă și relațiile internaționale	275
Rușii. Elemente de superpolitică, hiperstrategie și concepte particulare de legitimitate. Ipostaze de echilibrare și dezechilibrare a ordinii politice de la Ivan cel Groznic și Petru cel Mare la Lenin, Gorbaciov și Putin	280

Americanii: excepționalism istoric, idealism și geopolitică.....	295
Chinezii. Viziuni istorice de legitimitate și mari concepte ale ordinii: între Confucius, Han Fei și Mao. Strategie și legitimitate în Epoca Modernă a noului „drum al mătășii“ – „o centură, un drum“	311
Japonezii: de la shoguni la Restaurația Meiji, la militarism, lovituri atomice și reechilibrarea ordinii pe baze democratice	323
Arabi și turci. Islam, impuls strategic și evoluții contemporane ale legitimității în structura ordinii	330
Capitolul 11. Superpolitic și strategie: reflecții finale	351
Bibliografie	370
Index de nume	379

inclusiv pe această cale, profesorului Thomas Buergenthal de la Universitatea „George Washington“, ale cărui cursuri și îndrumare în dreptul internațional și comparat, în filozofia justiției, în general, mi-au lărgit orizontul cunoașterii acestui domeniu esențial, după părerea mea, pentru înțelegerea dinamicii puterii în ordinea statului și în relațiile internaționale. Fost judecător la Curtea Internațională de Justiție din partea Statelor Unite, unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai dreptului internațional, dar și scriitor care a relatat tragicele experiențe din lagărele naziste, de unde a scăpat miraculos, Buergenthal mi-a fost coordonator al tezei de absolvire a universității, cu o temă legată de relația complicată și sensibilă dintre securitatea națională și drepturile omului, care m-a apropiat pentru prima dată mai profund de subiect. Desigur, față de acea teză, cartea de față este o încercare mult mai amplă de reflecție asupra sensului mai profund al politicii în raport cu elementul strategic, de putere, și cu cel de legitimitate. Este și o tentativă de a trata rolul individului, al conducătorului dacă vrei, cu ambițiile, slăbiciunile și virtuțile sale, în această perspectivă pe care am numit-o, nu știu cât de inspirat, Superpolitik.

Politica și superpolitica

Condiția umană este fundamental legată de politică. La fel este și condiția societății. Dacă există un element de progres în evoluția socială, explicațiile nu trebuie căutate doar în dezvoltările tehnologice sau economice, ci mai ales în politică. În mod similar, dacă suntem confrunțați cu dezastre, cu stagnare sau crize, politica este locul unde trebuie puse întrebările și urmărite răspunsurile. Într-adevăr, politica este cea care poate construi sau dărâma, doar ea poate crea ordine, pace sau siguranță, după cum tot ea poate aduce războiul, instabilitatea sau sărăcia. Ne place sau nu ne place, așa a fost dintotdeauna și așa va fi și în viitor. Cu alte cuvinte, politica poate fi „bună“ sau „rea“, referitor la efectele ei asupra socialului, sau poate fi democratică sau autoritară, din perspectiva semnificațiilor axiologice, dar alt drum nu există. Nu s-a inventat altă modalitate de a conduce societatea și oamenii și probabil nici nu se va inventa vreodată. După cum bine observa Matthew Flinders (și mulți alții), întorcându-se la marii clasici precum Aristotel, cel care înțelegea politica drept „știința supremă“:

„Polisul este o agregare de mulți membri și tocmai din acest motiv politica este știința supremă: fundația socială care permite structurilor legale, sociale și economice să opereze“.¹

Așadar, politica este un determinant al ordinii comunităților și statelor, afectându-le într-un fel sau altul compoziția și funcționarea.

¹ M. Flinders, *Defending Politics*, Oxford, 2013

O spunea, multe secole după Aristotel, Jean-Jacques Rousseau în celebrele sale *Confesiuni*: „Am ajuns la observația că, la rădăcini, totul și toate sunt conectate cu politica“... Comparați aceste frumoase sau înțelepte caracterizări cu ceea ce constata cineva, astăzi, despre ideea de politică, viziune ce rezonază cu tot ceea ce vedem deja, aproape zilnic, la televizor sau în restul mass-mediei, repetat cu obstinație de analiști, dar și de oameni obișnuiți:

„Politica este un cuvânt murdar, care a dobândit un întreg spectru de semnificații și conotații negative în discursul contemporan.²

„Murdar“ este un cuvânt foarte dur față de înțelepciunea antică a înțelegerii politicii ca „știință supremă“. Machiavelli, în lucrările sale fundamentale dedicate fenomenului, nu a folosit niciodată o asemenea generalizare. Ca părinte al științei moderne asupra politicii, a evidențiat și a teoretizat cel mai clar viciile inevitabile ale politicului. Însă el iubea sincer politica, deși a rămas toată viața dezamăgit de îndepărtarea sa din guvernul florentin. Luptând intelectual și cu onestitate pentru a demonstra autonomia politicii față de elementul moral, a putut explica paradoxul că numai prin politică se poate realiza fundația unei ordini a statului care să încorporeze și un sens etic (pentru că de aici, de la aspectul etic și moral, intervine astăzi catalogarea politicii în sensul menționat mai sus).

Cu siguranță, istoria e plină de exemple în care politica a împins, într-adevăr, lucrurile înainte, dar tot ea e cea care le-a făcut să stagneze sau să regreseze. Unii teoreticieni, precum Hans Morgenthau, spun că scopul ultim al politicii este puterea (și ambiția naturală pentru și mai multă putere). Și, într-adevăr, pentru a evalua eficiența politicii și consecințele sale asupra condiției umane, suntem obligați să revenim la exercițiul efectiv al puterii. Pentru că modul în care este folosită puterea, ca instrument de bază al politicului, este cel care creează posibilitatea politicului de a asigura pacea și de a aduce prosperitatea sau, dimpotrivă, de a distruge. Inclusiv de

² *Idem*

a produce ordini juste. Iată de ce am considerat că ar fi important un studiu mai extins despre ce înseamnă, în realitate, „conducerea strategică“ a statului – ca formă supremă a politicii –, realizată prin practicarea politicii și prin aplicarea puterii la cel mai înalt nivel și cu cele mai importante urmări și efecte. Conducerea strategică a statului este domeniul special pe care l-am identificat ca aparținând de o așa-numită *superpolitică*: o politică superioară – prin ceea ce înseamnă responsabilitatea actului politic și a urmărilor sale, dar și prin extraordinara complexitate asociată acțiunii politice efective, dintr-o asemenea postură aparte. Aceasta nu înseamnă, nici pe departe, că orice ține de „conducerea strategică a statului“ aparține sferei superpoliticii sau că generează automat superpolitik. De asemenea, în superpolitică nu se poate evita nici acțiunea individului, nici cea a forțelor care nu fac parte din acest proces complex de conducere strategică, dar care adesea, în istorie, fără a deține formal o autoritate strategică, au creat contexte importante de superpolitik, generând putere și efecte masive.

Superpolitica este, așadar, partea cea mai profundă, dar, aș zice, și cea mai dificilă și complicată a politicului, dimensiunea cu adevărat extinsă a politicii, cea care produce inevitabil consecințe strategice masive în evoluția societății și, evident, în ordinea sau dezordinea din cadrul statului sau în universul internațional. O „artă“ (cum ar spune Bismarck și mulți alții) sau o știință în sine (cum au încercat destui conducători să o numească), ori, poate, ambele combinate cumva.³ Voi discuta mai pe larg aceste lucruri, dar cu siguranță

³ Vezi lucrarea interesantă a lui David Milne, *Worldmaking, the Art and Science of Diplomacy*, Farrar, Straus and Giroux, 2015. Milne face distincția între politica înțeleasă ca artă, bazată pe o interpretare istorică, filozofică și literară a lumii (ceea ce duce la un simț al tragicului și la prudență în căutarea unei formule preconceptuate și definitive de realizare a politicii) și politica înțeleasă ca știință, capabilă deci să ofere soluții și modalități de transformare programatică a socialului pe baza teoriei și a unei pretinse logici istorice. În prima categorie ar intra conducători precum George Kennan sau Kissinger, din a doua ar face parte, printre alții, Woodrow Wilson sau Paul Wolfowitz. Milne, pp. 16-17.

superpolitica este partea cea mai tulburătoare și plină de tensiune a politicii, așa cum o demonstrează din plin istoria. Este o categorie specifică a politicii, în semnificația sa generală. Totodată, este și acea componentă unică a politicii care pune în evidență inexorabil personalitățile și indivizii aflați fie la conducerea statului, fie în vârtoarea evenimentelor (ca intelectuali, revoluționari, ideologi etc.) a căror acțiune se răsfrânge asupra unui câmp vast de forțe și contra-forțe sociale, economice culturale sau politice, în care operează. Totul se află într-o mișcare continuă, cu o dialectică aparte, care, odată descifrată, poate explica mai bine problemele mari ale stabilității și ale ordinii, atât în lumea statelor, cât și în cea internațională. Sau poate măsura progresul (sau eșecul) în ceea ce privește realizarea intereselor statelor, ale comunităților sociale și ale individului. E capabilă să explice un sens etic și de legitimitate la nivelul ordinii politice, ce poate arunca o lumină mai puternică asupra condiției persoanei, ca subiect principal al acestor transformări.

Fiind vorba de individ, e necesară o discuție critică asupra teoriei politicii și relațiilor internaționale. În formula lor academică, aceste științe sunt mult prea preocupate, după părerea mea, de studiul impersonal al aspectelor așa-zis „sistemică”, și – în explicațiile asupra socialului, în analiza deterministelor și cauzalității, în căutarea unor legi imuabile ale socialului, diplomației, relațiilor internaționale etc. – tind să simplifice și să schematizeze. Vom observa cu ușurință acest fapt dacă ne referim, de pildă, la teoria politicii internaționale, în versiunea realistă, unde s-au impus lucrări fundamentale, cum sunt cele ale lui Kenneth Waltz – probabil cel mai citat autor din domeniu, cartea sa de referință, *Theory of International Politics*, având o reputație imensă în comunitatea academică. Perspectiva lui Waltz se axează pe elemente structurale ale puterii și ale distribuției acestora în sistemul internațional, pornind de aici pentru a explica științific fenomene de anvergură, precum stabilitatea, echilibrul de putere, pacea sau războiul din lumea internațională. Când e vorba despre factori percepuți fie ca subiectivi, fie ca nereprezentativi

pentru demersul său teoretic, precum acțiunea personalităților politice sau actul (esențial, totuși) de conducere a statului sau a politicii externe, Waltz este cât se poate de tranșant, atunci când afirmă sec:

Mutându-ne de la teoria relațiilor internaționale la aplicarea politicii externe, trebuie să considerăm aspecte precum evaluarea amenințărilor de către oamenii de stat, dar acestea nu fac parte din teorie.⁴

Așadar, în perspectiva sa, aplicarea politicii externe, crearea sa, nu fac parte din teorie și, cu atât mai puțin, actul conducerii, ce presupune în mod fundamental „evaluarea” amenințărilor; și, evident, nici influența omului de stat sau a indivizilor implicați în procesul strategic. Justificarea sa (apelând la predecesorul său ilustru, Hans Morgenthau) este că nimeni nu va putea să construiască o teorie dacă nu va face „abstracție de personalitate și prejudecată și, în special, în democrații, de opinia publică”, și că „introducerea unor variabile economice, politice și sociale” în procesul de teoretizare „e o încercare incertă, ce nu poate da speranțe pentru construirea unei teorii”⁵. Prea mulți factori subiectivi, prea multe variabile „minore”, secvențe de evenimente, fapte ce poluează demersul intelectual al construcției teoriei, ce îi subminează validitatea, frumusețea simetriei, consistența logicii și posibilitățile pretins științifice de explicare sau de predicție. Există, deci, un divorț, o prăpastie adâncă între marile fenomene și procese din politică – încadrabile într-un corp teoretic solid, prin identificarea de „legi”, regularități și „repetiții” (cum afirmă însuși Waltz) – și acțiunea politică, practica *puterii*, decizia strategică, rolul individului. Asemenea aspecte, considerate evenimentiale, particulare, ar putea fi relevante pentru un istoric, un biograf sau un romancier, dar nu și pentru teoreticianul adevărat. (Deși, inclusiv istoricii, așa cum observa, de pildă, Margaret MacMillan, au, în general, o suspiciune funciară față de ceea ce s-ar

⁴ Kenneth N. Waltz, *Realism and International Politics*, Routledge, 2008, p. 89

⁵ *Idem*, p. 71

numi „rolul personalității în istorie”, lucru pe care a încercat să-l remedieze într-o carte, intitulată sugestiv *History's People*⁶, la care voi reveni.) Nu e vorba doar despre o viziune științifică a lui Waltz. Ea e reprezentativă pentru marele curent teoretic (neo)realist (față de care mi-am exprimat odată apropierea intelectuală, dar nu în sensul limitativ, al unicității sale, în posibila explicare a universului politic). Aceeași viziune apare și la reprezentanți ai altor curente la modă în teoria relațiilor internaționale: liberal, neoliberal sau chiar constructivist. Chiar dacă unele par să aloce un spațiu mai amplu în teoretizarea lumii sociale și politice, prin includerea în acest demers a unor categorii ignorate intenționat de realiști – ideologia, legitimitatea, opinia publică, identitățile sau caracterul regimurilor politice –, se fixează, până la urmă, la fel de mult în sfera raporturilor structurale, ca element decisiv și determinant în explicarea modului în care funcționează universul politic. Într-un model teoretic suprem, Marx și marxii vorbeau despre legi istorice obiective și inevitabile, ce definesc inexorabil societatea și evoluția ei. Ce s-a întâmplat în practică istorică se cunoaște însă foarte bine.

Individul, omul de stat și „superpolitica” în istorie

Superpolitica – *Superpolitik*, implicând aspectele concrete ale conducerii strategice a statului, ale influențării decisive a ordinii politice și materiale, se referă, în principal, la acțiunea personalităților în diverse circumstanțe istorice, unele complicate și dramatice. Acest aspect poate să aducă o contribuție teoretică importantă la înțelegerea evoluției gândirii strategice și a evoluției practice a politicului în sfera națională și internațională. Meditând la această chestiune de fond, Kissinger recunoștea, la un moment dat, că, atunci când era profesor, era:

⁶ Margaret MacMillan, *History's People, Personalities and the Past*, House of Anansi Press, ed. 2016

„tentat să se gândească la istorie ca fiind dirijată de forțe impersonale”. Dar – spune el mai departe – „atunci când o vezi în practică, observi diferența pe care o fac personalitățile”.

Recent, afirma mult mai răspicat și cu o convingere mai fermă, bazată pe studiul istoriei:

„Contează indivizii în istorie? Un contemporan al lui Caesar, Luther sau Gandhi, Churchill sau Franklin Roosevelt nici măcar nu s-ar gândi să pună o asemenea întrebare. Aceste pagini au de a face cu conducători care, în competiția nesfârșită dintre voință și inevitabil, au înțeles că inevitabil e ceva ce devine așa datorită agentului uman. Au contat pentru că au depășit circumstanțele pe care le-au moștenit și și-au transportat societățile la frontierele posibilului.”⁷

Istoria ne arată din plin că anumite „regularități” pot fi desprinse din modul în care este condus statul și din exercițiul efectiv al puterii și că ele au uneori efecte sistemice asupra ordinii statelor sau în relațiile internaționale. Ignorarea, din incompetență sau din ambiție politică necenzurată, a raportului esențial dintre resursele avute la dispoziție și scopurile politice sau strategice urmărite poate produce pagube serioase pentru interesele unui stat, pentru societate și, mai departe, pentru ordinea internațională. Utilizarea precară a informației pe care se bazează o acțiune politică sau care stă la baza unei strategii, analiza și interpretarea ei greșite pot genera, de asemenea, turbulențe și crize în acțiunea statului, cu efecte asupra ordinii sociale și politice. Uneori, cu efecte economice notabile. Neînțelegerea, în contextul istoric dat, a conceptelor prevalente de legitimitate poate afecta pe multiple planuri sensul exercițiului de putere, fie prin pierderea suportului intern al populației pentru o anumită acțiune politică, fie prin izolarea externă a statului ce ține să meargă pe contrasensul regulilor existente (fie ele minimale), scrise sau cutumiare. Și exemplele pot continua. Voi reveni sistematizat la

⁷ Henry Kissinger, *Leadership, Six Studies in World Strategy*, Allen Lane, 2022, în Introducere, la p. XXVI.

aceste chestii vitale pentru ceea ce înseamnă conducere strategică sau acțiune individuală care pot fi încadrate într-un pattern de „superpolitică“.

Așa cum remarcau Daniel Byman și Kenneth Pollack într-un studiu din domeniu, după părerea mea bine fundamentat și interesant ca logică a argumentării:

„Studiul individualităților îmbogățește înțelegerea de către noi a relațiilor internaționale [...] unul dintre cele mai importante roluri ale individualităților este să influențeze, dacă nu să determine, intențiile statului. Așa cum indivizii pot determina intențiile unui stat, adesea ei sunt un aspect important al capacităților statului – militare sau diplomatice. Liderii individuali construiesc strategiile statului. Conducătorii influențează nu doar obiectivele statului și capacitățile acestuia, ci și maniera în care statul își folosește resursele pentru urmărirea scopurilor sale“⁴⁸.

Și tot ei afirmau:

„Explicarea relațiilor internaționale cu ignorarea unor figuri monumentale... Bismarck, Napoleon este ca încercarea de a înțelege arta sau muzica fără Michelangelo sau Mozart...“, iar „recunoașterea importanței indivizilor e necesară pentru a infirma unul dintre cele mai periculoase mituri din studiul relațiilor internaționale: cultul inevitabilității. Doar pentru că un anumit eveniment s-a petrecut nu înseamnă că, în mod inevitabil, așa trebuia să se petreacă. În zona academică, adesea este neînțeleasă ideea că un anumit comportament politic și strategic recurent – balansul împotriva unei amenințări, alegerea unei mari strategii, opțiunea angajării în război – rezultă din deciziile luate de indivizi“⁴⁹.

Margaret MacMillan, la care m-am referit deja, afirma ceva mai plastic, reflectând la aceeași problemă:

⁴⁸ Daniel Byman, Kenneth Pollack, *Let Us Now Praise Great Men: Bringing the Statesman Back In*, International Security, vol. 25, nr. 4, primăvara 2001, pp.135-136

⁴⁹ *Ibidem*, p. 145

„În anumite momente, chiar contează cine e în scaunul conducătorului sau cine face planurile“.¹⁰

Recent, cunoscutul istoric englez Ian Kershaw a încercat să arate, cu exemple importante din marea politică a secolului XX, modul în care personalitățile pot afecta, într-adevăr, mersul istoriei într-o direcție sau alta, atrăgând însă atenția asupra condițiilor strategice și politice concrete în care se manifestă acțiunea lor. Ca să împace cumva relația dintre forțele impersonale și rolul concret al individului în producerea schimbării, el spune, cu oarecare prudență, dar destul de sugestiv și argumentat:

„Fără impactul conducătorilor și al conducerii discutate în această carte... viața a milioane de europeni în secolul XX ar fi fost în mod drastic diferită. Conducerea nu a fost pur incidentală la felul în care s-a dezvoltat istoria. A fost o componentă-cheie a acelei istorii. Mai întâi, forțele impersonale, deasupra oricărui control al individului, au făcut ca impactul acestor conducători să fie posibil. Dar, apoi, personalitatea conducătorului poate juca un rol major“¹¹.

Aceste considerații se aplică cu atât mai mult evoluției ordinii interne a statelor și posibilităților de schimbare în substanța și configurația acesteia.

Uneori, ariditatea teoriei

Dar nu e vorba nici pe departe de a încerca aici un studiu sau eseu teoretic. Dimpotrivă, cred (și nu sunt deloc singurul care are

¹⁰ M. MacMillan, *op. cit.*, p. 4

¹¹ Vezi Ian Kershaw, *Personality and Power, Builders and Destroyers of Modern Europe*, Allen Lane, 2022, p. 395. Kershaw analizează mai mulți conducători importanți sau relevanți din secolul XX – precum Lenin, Hitler, Churchill, de Gaulle, Tito sau Kohl – și evaluează impactul produs de aceștia asupra transformării istorice, în funcție de circumstanțele politice, strategice, ideatice specifice timpului lor. E interesant că face și o analiză istorică critică asupra modului în care a fost tratat rolul individului de către diverși intelectuali, cu referiri mai extinse la Thomas Carlyle, Jacob Burckhardt, Karl Marx sau Max Weber.

această credință) că dezbateră din mediul academic cu privire la politică și relații internaționale, la securitate sau strategie, chiar și la pretențios numita gândire strategică, a devenit, în ultimii ani, mult prea aridă și „supra-tehnicistă“, aproape matematizată în abordarea sa analitică, și, în orice caz, mult prea desprinsă de o realitate strategică, socială și politică, ce nu poate fi încadrată ușor în formule de „fizică socială“ sau în modele statistice sofisticate. Iată ce scria despre acest adevărat fenomen, acum câțiva ani, Charles Kupchan, unul dintre cei mai distinși intelectuali din domeniu (cu care am avut câteva conversații interesante pe subiectele în discuție) și care, la un anumit moment, a avut calitatea deosebit de importantă de consilier pe securitate națională al președintelui Obama:

„Pe de altă parte, membri ai comunității academice din domeniul relațiilor internaționale au tendința să producă lucrări foarte abstracte, care, în cea mai mare parte, sunt de puțină utilitate pentru comunitate politică“.¹²

Din comunitatea politică fac parte și cei care „formulează politicile“ (ca să menținem distincția între „politică“ și „politici“, din păcate atât de puțin înțeleasă, și, mai ales, aplicată în România) sau care emit deciziile strategice. Kupchan continuă neabătut prin sublinierea explicită a ceea ce argumentam mai sus cu privire la întregul domeniu al științelor politice (deci nu doar cu referire la segmentul delimitat al relațiilor internaționale), și anume:

„Domeniul este preocupat mai mult de modelarea matematică și astfel crește distanța de lumea reală. Autorii de politici (*policy-makers*) nici măcar nu pot citi principalele jurnale academice, dacă și-ar dori cu adevărat asta (dar nu și-o doresc); ele conțin prea mult jargon și prea multe ecuații matematice“¹³.

Este ceea ce susțin și eu și, tocmai de aceea, perspectiva teoretică ce stă la baza acestui studiu extins va fi una intenționat eclectică,

¹² Charles Kupchan, *The End of the American Era*, Random House, 2002

¹³ *Idem*, p. 24

folosind, din fiecare ramură a teoriei sociale, acele elemente utile explicării subiectului centrat pe fenomenul „superpolitik“ și pe componentele sale: putere, dimensiune strategică și legitimitate. Am inclus și o dimensiune comparativ-istorică, pentru a mă referi la cazuri concrete în care diverse personalități, în epoci istorice diferite, au produs elemente de „superpolitik“, dar și la efectele generale ale superpoliticii în cadrul unor ordini statale și civilizații distincte, pe o durată mai lungă. Dar, deși dedic un spațiu semnificativ rolului individului în istorie, demersul analitic e în mod esențial subordonat fenomenului și categoriei superpoliticii – ca mod de operare, poziție și, desigur, consecințe (în sens strategic și de legitimitate) asupra ordinii statale și internaționale.

Superpolitica: putere, legitimitate și factorul strategic

Revenind la ideea de *superpolitică* – *superpolitik* –, am în vedere, încă de la început, câteva clarificări utile în încercarea de a elabora unele criterii de ordonare intelectuală pentru ceea ce, altminteri, reprezintă un domeniu vast și complex, în perspectivă istorică și conceptuală. În primul rând, afirmam ceva mai sus că prin superpolitică înțeleg o parte a politicii ce vizează atât conducerea strategică a statului, cât mai ales acele procese de influențare decisivă – în anumite momente și contexte speciale – a evoluției ordinii statului, inclusiv în ceea ce privește schimbarea și transformarea sa. Este un exercițiu aparte de aplicare a puterii, menite să asigure, în primul rând, supraviețuirea statului și a societății într-o lume adesea conflictuală și competitivă. Și imprezvizibilă, bineînțeles. Fără securitate, fără un sens al stabilității, este dificil să vorbim despre economie sau justiție-legitimitate (cele două reprezentând, și ele, criteriile esențiale ale superpoliticii). Acest lucru nu înseamnă că securitatea statului ar prevala în raport cu celelalte două dimensiuni – cea economică și cea de justiție –, ci doar că acestea din urmă s-ar realiza mai greu, dacă s-ar realiza, într-un mediu incert și nesigur sau în lipsa unei